

KİMLİKSİZ HAKİKATLER

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

OTTO

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

Gümüşhane'de doğdu (1968). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1989). Aynı fakültede Seyyid Ahmed Han merkezli olmak üzere, Hint-Alt kıtasındaki modernist hareketlerle ilgili olarak yüksek lisans çalışmasını tamamladı. Bu çerçevede İngiltere'de, School of Oriental and African Studies'de (SOAS) çalıştı. Doktorasını *Nesefi ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* adıyla verdi. Öğretim üyesi değişimi programı çerçevesinde Gregorayan Üniversitesi'nde (Roma) (2000-2001); Georgetown Üniversitesi'nde (Washington, DC) misafir öğretim üyesi olarak çalıştı (2003-2004). Profesör oldu (2005). Fulbright'la Birmingham Southern College'da öğretim üyesi olarak çalıştı (2007-2008). İngilizce İlahiyat bölüm başkanlığını üstlendi (2010-2012). Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde (Kazakistan) ders verdi (2013). Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde lisans üstü dersler verdi (2014-2016). TOBB ETÜ'de Siyaset Bilimi Bölümü'nde dersler vermektedir. Fulbright Türkiye Seçici Komisyon üyesidir. İnternet üzerinden yayın yapan *Kelam Araştırmaları Dergisi*'nin baş editörlüğünü yapmaktadır (www.kelam.org/dergi). Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı başkanıdır. Yayımlanmış kitapları şunlardır: *Din, Birey ve Toplum* (1997), *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi* (1997), *Nesefi ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* (1997), *Sosyal Teoloji: İnsanın Yeryüzü Serüveni* (1999), *İnsan Hakları Eğitimi*, (2000), *Varlık ve Bilgi: Aydınlanmanın Keşif Araçları* (2008), *Maturidi'nin Düşünce Dünyası* (ed., 2011), *Allah Tabiat ve Tarih* (2016), *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan* (2016), *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar* (2016), *Kimliksiz Hakikatler* (2016), *Adem'den Öncesine Dönüş* (2016), *Sosyal Teoloji* (2017).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
-------------	----

DİNDE SİT ALANLARI

(13-105)

İNSANIN DOĞASI (FİTRATI) VE ÖZGÜRLÜĞÜ	13
1. Verili İnsan Doğasına (Fıtrata) Karşı, İnşa Edilen İnsan Doğası ...	13
2. İnsan Doğasının (Fıtratın) Çatışmacı Yapısı ve İnsanın Doğası Üzerindeki Hâkimiyeti	18
3. İnsan Doğasının/Fıtratın Yöneldiği Amaç/Akıbet	20
4. Hakikati Keşif Aracı Olarak Fıtrat Ahdi	21
5. Hidayet: İnsanın Doğal İç Işığı ve Zihinsel Tekâmülü	22
6. İnsanın Otonomluğu, Arzuları ve Benliğin Bölünmesi	23
7. Değer Yükleme Kodlu İnsan Fıtratı	24
8. Özgür Benliğin Temeli Olarak Fıtrat	25
9. Otonomi ve İnsanın Özgürlük İkilemi	26
10. Özgürlüğün Kaynağı	30
Sonuç	32
DEĞER TEMELLİ KİŞİLİK/ŞAHSİYET İNŞASI	35
1. Değer ve Değerin Kaynağı	35
2. Kişilik İnşasında Değerler Skalası	37
2.1. Birincil Değer: Kendinde Değer Olarak İnsan Değerlerin Kaynağı Olarak Ezeli Ahit ve İnsanın Kendine Şahitliği ..	37
2.2. İkincil Değerler: Somut Eylemlere Götüren Soyut Değerler Aşaması	40
2.3. Üçüncül Değerler: Yaşam/Tecrübe Değerleri	41
3. Değer ve Ferdiyet/Bireysellik	43
4. Bireye Bağlı Değer Temelli Tekâmül/Gelişim	45
Sonuç	46

İNSAN ONURU: KAYNAĞI, SINIRI VE TEMELLENDİRİLMESİ	49
1. ‘İnsan onuru’ Kavramsallaştırmasına Duyulan İhtiyaç	49
2. İnsan Onurunun Dinî ve Ahlakî Zeminini	51
3. İnsanlar Onura Eşit Olarak mı Sahiptir?	52
4. İnsan Onurunun Kaynağı: İnsanın Kimliği ve Neliği	55
5. Niceliksel ve Niteliksel Tanım Alanı	56
6. İnsanın Anlam Arayışı: Anlamlı Evrenin Anlamlı Sakini	58
7. İnsan Onurunun ve Benlik Şuurunun Aktüelleşmesi	60
7.1. Doğru Bilgi ve Doğru Eylem	60
Sonuç	61

BİREYİN, TOPLUMUN VE DİNİN DOĞASI ÜZERİNE	63
Giriş	63
1. Zorunlu Toplu Yaşama Karşı İradi Toplumsal Yaşam	65
2. Toplum Modelleri	65
2.1. Kitle yahut Sürü Toplumu	65
2.2. Cemiyet	66
2.3. Temsili Sorumluluk Toplumu	67
2.4. Kolektif Kişilerin Oluşturduğu Toplum	67
2.5. Açık ve Kapalı Toplum Yapıları	68
3. Dinin Doğası ve Toplumsallaşma	69
4. Din ve Toplumsal İdealizm: İdeallerin Gerçekleştirilme Aracı Olarak Din	70
5. İslam’ın Toplumsallaşmasında Ontolojik ve Epistemolojik Kökler: Varlık, Kimlik ve Bilinç	71
6. İslam’ın Toplumsallaşmasını Reelden İdeale Eviren İki Kök Değer: Takva ve Rıza Toplumu	74
7. Bireye Yaslanan Bir Toplumsallaşma	77
8. Değerlere Yaslanan Bir Toplumsallaşma	79
8.1. Mülkiyet İlkesi	80
8.2. Hayır/Maksimum İyi İlkesi	80
8.3. Ma’ruf/Ortak İyi İlkesi	81
8.4. Emn/Güven İlkesi	81
8.5. Birr/Aktif İyilik İlkesi:	81
8.6. İhsan/Diğerkâmlık/Özgecilik İlkesi	82
Sonuç	82

MÂTURÎDÎ’DE DİN, SİYASET KÜLTÜRÜ VE YÖNETİM ERKİ (MÜLK/DEVLET)	85
1. Din ve Siyaset: İnsan Doğasına Yaslanan Alanlar	85
2. Din-Siyaset ve Din-Yönetim Erki İlişkisi	86
3. Din, Siyaset Kültürü ve Devlet	88
4. Siyasi karakterli Olayları Dinî Çerçevenin Dışında Tartışmak	103

DİNDE FAY HATLARI

(107-190)

İNANÇTA KRİZ ALANLARI	107
Giriş ve Sorunun Tespiti	107
1. Din, Din Dili ve Ortak Yaşam Formları	109
2. Total Kimlikler ve Özgür 'Ben'/'Birey'	110
3. Kriz Alanları	113
3.1. Allah-İnsan İlişkisinde Tasavvur Krizi	113
3.2. Dünyanın Sıkıştırılmış Mekâna Dönüştürülmesinin Getirdiği Krizler	115
Sonuç	116
İNANLIĞIN KENDİNİ YOK ETME HASTALIĞI: ŞİDDET	119
1. Güce Susamış Sözler Yahut Sözün Gücü	119
2. Şiddetin Kaynağını Açıklamada İki Yaklaşım	122
ÇAĞDAŞ MEYDAN OKUMALAR KARŞISINDA ULEMA: İMKÂNLAR VE RİSKLER	127
1. Ulema: Kimlik ve Şahsiyet	127
1.1. Kabz ve Bast: Kurucu İlkeleri Hayata Aktarma	128
1.2. 'Doğru Bilgi' Aktarma ve Objektif/Nesnel Bilgi Üretme ...	130
1.3. Kurucu Değerlerin Kurumsallaşmasına/ Muhafazakârlığa Karşı Dinî Düşünceye Dinamizm Sağlama ...	131
1.4. Hayat Boyu Bilgilendirme	132
1.5. Örfü Ma'rufa Dönüştürme	132
1.6. Ümit Teolojisi: Süreklilik İçinde Değişim ve Gelişim	133
2. Beklentiler/Ümitler ve Riskler	133
2.1. Düşünce Üretiminde/İctihadda Strateji ve Siyasa	133
2.2. Riskler: Ulemanın Sınanma Dönemleri/Mihneler	134
2.3. Âlimi Değersizleştiren Bir Tutum: Ulema Konformizmi!	136
SOL İLAHİYAT: DİNİN SOL YORUMUNUN İMKÂNI, RİSKLERİ VE SINIRLARI	139
Giriş	139
1. Sol İlahiyat Kavramsallaştırması Yahut Dini Soldan Okumanın İmkânı	140
2. Sol, Ateizm ve İslam	143
3. Din, Konformizm ve Devrim	146
4. Verili Durumun Protesto Aracı Olarak Din	147
5. Tahakkümün/Sömürünün Aşılması ve Din: Ezilenler Kavramsallaştırması	150
6. Mülk ve Mülk(iyet)le Zehirlenmişlik	153
7. Zengininin Malında Muhtacın 'Hak'kının Varlığı Meselesi	155

8. Ekonomik Eşitlik Vurgusu	157
Sonuç	158
MODERN ZAMANLARDA DİN VE DÜNYA	161
1. Modernlik, Modernite ve Modern Zamanlar	161
2. Modernleştirici ve Yenileştirici Süreçlerin Yönlendirici Gücü Olarak Din	170
3. Modern Bağlamda Din ve Dünya	172
4. Dinin Dünyevileşmesi Nedir, Ne Değildir?	173
5. Dünya ile Aramıza Mesafe Koyan Zihin	174
6. Öte Dünyacı Dindarlık Formları ve Gerekçeleri	178
Sonuç	180
DEĞER TEMELLİ MEDENİYET KÜLTÜRÜ VE KÜLTÜRSÜZ MEDENİYETLER	181
1. Din, Fikir Göçü ve Medeniyet	181
2. Temelli/Değerli/Tutarlı/Kalıcı Olam İnşaya Doğru	183
Sonuç	189
EK	
AKADEMİ VE SÜRGÜNDEKİ İLAHİYAT	191
KAYNAKLAR	205
DİZİN	209

ÖNSÖZ

Günümüz İslam coğrafyası genel itibariyle bir kriz/buhran döneminden geçmektedir. Acıların hesabını tutmaya imkân vermeyen, travmaları sıradanlaştıran bir kriz hâli bu. Bu krizin her bir anı insanların geleceğe ilişkin ümitlerini kırmakta ve yarımını karartmaktadır. Sarkacın bir ucundaki inancaşsızlık da diğer ucundaki radikal söylemler de bu travmanın ve acıların ürünüdür. İnsanları büyüdü bir dünya içine çekerek avutan veya geçmişi idealleştirerek geleceğe transfer eden ya da ütöpik bir toplum hayaliyle anın insanlarını feda etmeye kalkan söylemler bütünüyle kriz zamanı söylemleridir. Bu krizden beslenmek isteyen her türlü çağrı, insanların zihninden daha çok duygularına hitap edecek şekilde kurgulanır ve servise sunulur. Zira artık insanlar her türlü telkine açıktırlar.

Ne var ki kriz zamanlarının duygulara yaslanan söylemleri, sahici yaşamlar kurma ve insanları hayata bağlama konusunda son derece başarısızdır. Bir neslin fedasıyla gerçekleşeceği söylenen ideal toplum hiçbir zaman hayat bulmaz. İdealize edilen geçmişin gölgesinde insanlar kendi 'an'larına yabancılaşırlar ya da hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir ütopyanın araçlarına/kurbanlarına dönüşürler. Gerçek bir yaşamı kurmak için gerekli olan değerler de bu 'kayıp' insanlarla birlikte kaybolur gider.

Bu durumda, dünyayı bir imkânlar alanı, her bir bireyi de bu imkânları gerçekleştirecek gücü olan özgür ve sorumlu varlıklar olarak tanımlayan bir söyleme her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulduğu ortadadır. İnsana yeni bir hayat enerjisi (*nur/hidayet*) sağlayarak, onu hayatın doğal akış yatağını tıkayan kurum ve kuralların tahakkümünden kurtarmak ilahî bildirim temeli amacıdır. İnsanla buluşturulan her ayet, bu amacı gerçekleştirme çabasında onun için yeni bir yol gösterim ve taze bir hayat hamlesidir. Çıkarların en yüksek kanunu olarak ilan edildiği bir dünyada, Allah en yüksek kanunu insan olarak ilan ederek bu amacı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Ne var ki amacı, in-

sanı kuşatmaya alan her türlü otoriteyi ortadan kaldırarak insanı özgür tercihlerle kurulan bir hayatın etkin öznesi yapmak olan dinin kendisi de zamanla bu otoritelerden birine dönüştürülebilir. Allah'ın, zihnen ve bedenen hayatın gaye varlığı olarak planlayıp taçlandırdığı insan, bu 'gaye varlık' olma amacının oldukça uzağına düşürülerek farklı otorite biçimlerine (ilahî otorite, devlet otoritesi, anne-baba otoritesi, toplum otoritesi vb.) bağımlı hâle getirilmektedir. Öyle bir bağımlılık ki Allah'ın katında izzetin/onurun ön şartı sayılan ve insanı bütün diğer varlık türlerinden ayıran 'emanet'in (aklını ve özgür iradesini kullanarak insan olmanın gerektirdiği bütün sorumlulukların altına girebilme kudreti) gereğini yapma konusunda, insanı gözü görmez, kulağı duymaz, dili söylemez bir hâle getirmektedir. Farkına varmadan yakalandığı bu felcin/bağımlılığın kölesine dönüşen insan, irade ve özgürlüğü devredecek üst otoriteler arayarak yaşam enerjisini bitirir. Kendilerine bahşedilen aklın, iradenin/özgürlüğün yarattığı kudretin farkında olmadan yaşam sürenlerin nihayetinde kendilerini köleliğe tapulayacaklarını bildiren Kur'an insanı tam da bu bağımlılık tehlikesine karşı uarmaktadır:

“Hiçbir şeye gücü yetmeyen başkasına bağımlı bir köle ile kendisine Rahmân'ın katından bahşedilenlerle özgürleşen ve bunlarla başkalarını da özgürleştiren bir olur mu?” (16/Nahl, 75).

Değer/anlam dünyalarının omurgasını Allah'a bağlılık üzerine kurmayan ve insanın özgürlüğünü bu bağıllılığın zorunlu bir sonucu olarak göremeyenler ya köleleşirler ya da köleleştirirler. İstenmeyen iki insan tipini, zalimi ve mazlumu yaratan bir kaynak yoksunluğudur bu. Özgürlüğün kaynağını Allah'ta bulan bir insan, bu kaynağı kurutmaya çalışan otoritelere teslim olmaz. Kendi özgürlüğü gibi başkalarının özgürlüğünün kaynağının Allah olduğunu bildiği için de başkalarını köleleştirmez.

Müslüman toplumlar tarihte, karşılıklarına çıkan coğrafyaların ürkütücü derinliğine meydan okuyan, kimi zaman onlarla barışan kimi zaman çatışarak gelişen bir medeniyetin varisleridirler. Her kriz ve çatışma aynı zamanda bir güç denemesidir. Her denemenin ve krizin; bilgiyle, özgüvenle/inançla ve özgür bireylerle aşılabacağı gün ışığı kadar aşikârdır.

Şaban Ali Düzgün
Ankara 2016

KAYNAKLAR

- Adang, Camilla, "Islam as the Inborn Religion of Mankind: The Concept of *Fitrah* in the Works of Ibn Hazm," *al-Qantara* 21 (2000).
- Alsan, Necip, *Çağımızı Hazırlayan Düşünce, Eylem ve Düşünce Açısından XIX. Yüzyıl* İstanbul 1967.
- Âmirî, *el-İ'lâm bi-Menâkibi'l-İslâm (İslam'ın Faziletlerini Bildirim)*.
- Amstrong, Karen, *Muhammad: A Prophet for Our Time*, Harper Collins publ., 2007.
- Auda, Jasser, *Maqasid al-Shariah as Philosophy of Islamic Law: A Systems Approach*, London, The International Institute of Islamic Thought.
- Avvâd b. Abdullâh el-Mu'tik, *el-Mu'tezile ve Usûluhum el-Hamse ve Mevkifu Ehli's-Sunneti Minhâ*.
- Aygün, Fatma, "Allah'ın Varlığını Bilmeye İlişkin Mâtürîdî'nin Fitrat Delili (Hilkat Delili)", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, c. 4, sayı: 4, 2015.
- Bacon, F., *Essays*, London 1906.
- _____, *The Physical and Metaphysical Works of Lord Bacon*, ed. J. Dewey, 1860, Aries: Henry Bohn.
- Bauman, Zygmunt, *Yasa Koyucular ve Yorumcular*, İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Begoviç, Aliya İzzet, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, Nehir Yayınları: İstanbul 1994.
- Benslame, Fethi, *İslam'ın Psikanalizi*, çev. Işık Ergüden, İletişim Yay., 2005.
- Bernal, Martin, *Black Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*, New Brunswick, NJ: Rutgers, 1987.
- Binswanger, Ludwig, "Freud's Conception of Man in the Light of Anthropology", *Meaning-in-the-World. Selected Papers of Ludwig Binswanger*, Jacob Heedleman (terc.) Basic boks, New York 1963.

- Boetie, Etienne De La, *Discours de la servitude volontaire ou Contr'un* (Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev yahut Diktatör Karşıtı), Paris: Editions Payot, 2002).
- Brohi, Allahbukhsh, "The Qur'an and Its Impact on Human History", *Islam: Its Meaning and Message*, (ed.) K. Ahmad & S. Azzam, Londra 1975.
- Burry, J. B., *The Idea of Progress: An Inquiry into Its Origin and Growth*, New York, Dover Publ. 1955.
- Can, Osman, "Kimsiniz? Nesne, Yalnızca Bir Nesne!", *Radikal*, 2, 3 Aralık 2006.
- Curcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Esad Efendi Matbaası, İstanbul hicri 1300.
- Descartes, R., *Discourse on Method and the Meditations*, çev.; F. E. Sutcliffe, Londra: Penguin Books, 1968.
- Düzgün, Şaban Ali, "Aliya İzzet Begoviç ve Kurucu İrade Olarak İslam", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 7: 1, Ocak 209.
- _____, "Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi Sempozyumu", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 1: 1 (2003).
- _____, "Çağdaş Meydan Okumalar Karşısında Ulemâ: İmkânlar ve Riskler," *Kelam Araştırmaları Dergisi (Online)*, 11: 1 (2013).
- _____, *Sosyal Teoloji: İnsanın Yeryüzü Serüveni*, Lotus yay., Ankara 2014.³
- Ebû Hanife, *el-Fıkhü'l-Ekber*, nşr. Mustafa Öz, *İmam A'zam'ın Beş Eseri* içinde, 4. bsk., İstanbul: MÜİFV Yay.
- Ebû'l-Arab *Kitâbu'l-Mihen*, tahkik: Dr. Yahyâ Vehîb el-Cebbûrî, Dâru'l-Arab el-İslâmî, 2006.
- Ess, Josef van "İslam Kelamı'nın Başlangıcı", trc. Şaban Ali Düzgün, *AÜİFD*, c. XLI.
- Forster, Greg, *John Locke's Politics of Moral Concensus*, Cambridge 2005.
- Griffel, Frank, "Al-Ghazali's Use of "Original Human Disposition" (Fitra) and Its Background in the Teachings of al-Fârâbî and İbn Sina", *The Muslim World*, c. 102, 2012.
- _____, "The Harmony of Natural Law and Shari'a in Islamist Theology," in *Shari'a: Islamic Law in the Contemporary Context*, ed. F. Griffel and A. Amanat Stanford: Stanford University Press, 2007.
- Griffin, David Ray, *God and Religion in the Postmodern World*, State Univ. of New York Press 1989.
- Gurevic, A. J., *Categories of Medieval Culture*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1985.
- Hâdimî, *Berika*, çev. B. Çetiner, H. Ege, S. Oğuz, Karaman Yay., İstanbul 1989.
- Holtzman, Livnat, "Human Choice, Divine Guidance and Fitra Tradition: The Use of Hadith in Theological Treatises by Ibn Taymiyya and Ibn Qayyim al-Jawziyya."

- Huntington, S., "The Clash of Civilizatons", *Foreign Affairs*, Summer 1993, 72, no. 3, 22.
- İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, Tivân 1987.
- İbn Bâcce, *Tedbiru'l-Mutevahhid (Kendi Kaderini Tayin/Tek Kişilik Fel-sefe)* Kaynak: Fahri, Macid, *İbn Bâcce, Opera Metaphysica*, Beyrut 1968.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Z. Kadiri Ugan, MEB Yay., , I, 5 İstanbul 1990.
- Jabre, Farid, *Essai sur le lexique de Ghazali* (Beirut: Librairie Orientale, 1985), 222—224; Landolt, Hermann, "Ghazalî and 'Religionswissenschaft' Some Notes on the Mishkât al-Anwâr," *Asiatische Studien. Zeitschrift der Schweizer Gesellschaft für Asienkunde* (Bern) 45 (1991).
- Kelly, Anthony, *The Process of the Cosmos, Philosophical Theology and Cosmology*,
- Krishan Kumar, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağ-daş Dünyanın Yeni Kuramları*, Dost Kit. Yay., Ankara 1999.
- Kumar, Krishan, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağ-daş Dünyanın Yeni Kuramları*, Dost Kit. yay., Ankara 1999.
- Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, (neşr. Ebû İshâk İbrâhîm) Kahire 1966-67.
- Mahmûd Muhammed Tâhâ, *The Second Message of Islam*, New York: Syracuse Univ. 1987.
- Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 6, 175.
- Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*.
- Molla Dâvûdzâde Mustafâ Nâzım Erzurûmî, *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyet-i Rü'yet*.
- Muhammad Qasim Zaman, *The Ulama in Contemporary World: Custodians of Change*, Princeton Univ. 2002, 182.
- Nesefî, *Tabsiratu'l-Edille*, c. 2 İmamet bölümü.
- Pinker, Steven, "The Stupidity of Human Dignity", *The New Republic*, 2008.
- Plato, *Timaeus and Critias*, terc. D. Lee, Harmondsworth: Penguin books 1977.
- Quigley, Carroll, *The Evolution of Civilizations*, New York: The Macmillan Company, 1961.
- Râğib İsfehânî, *Müfredât*, "fitrat" maddesi.
- Russell, Bertrand, "A Free Man's Worship", *The Basic Writings of Bertrand Russell 1903-1959*, Robert Enger ve Lester Dennon, ed. (New York: Simon and Schuster, 1961).
- Scheler, Max, *Formalism in Ethics and a Non-Formal Ethics of Value*, terc. M. Frings and R. Funk, Northwest University Press, 1973
- Shaw, Bernard, *Kara Kız*, İstanbul 1990.

- Sol İlahiyat: Dini Soldan Okumak*, (ed.) Kâzım Özdoğan-Derriş Aydın Akkoç, Birikim yayınları, İstanbul 2013.
- Tâhir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Tar Sahnun, 1997.
- Takiyyüddîn Subkî, *Küllü mevlâdin mâledu 'alâ'l-fitratı*, tahk. M. S. Ebû Ammihi, Tanta 1990.
- Talal Esed, *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*, Stanford: Stanford University Press, 2003; *Anthropology & the Colonial Encounter* (edisyon), London: Ithaca Press, 1973; *The Idea of an Anthropology of Islam*, Washington: Center for Contemporary Arab Studies, 1986.
- Ward, G., *Theology and Contemporary Critical Theory*, London: Macmillan, 1996.
- Wisse, Maarten, "Introduction to the Thinking of Graham Ward", *Between Theology and Philosophy: Contemporary Interpretations of Christianity*, (ed.) L. Boeve, C. Brabant, Belgium 2010.
- Yavuz, Hilmi, *İslam'ın Zihin Tarihi: Bir Müslüman Aydın'ın İslam Üzerine Düşünceleri*, İstanbul: Timaş Yay., 2009.

DİZİN

II. Dünya Savaşı 167

A

Araf 81; ~ toplumu 81
Abbas 102, 103
Abbâsiler 134
Abdullâh ibn Mektûm 50
abidlerin halveti 178
Âdem 14, 19, 37, 169
âdemoğulları 21
adil savaş doktrini 121
Adorno 167, 168
af kültürü 199
Afgani 134
Afrikalı Kostantin 192
agnostik 108, 200
ahad haber 196
ahiret 82, 107, 150, 158, 179, 180; ~ gû-
nû 82
ahit 21
ahlak: ~ felsefecileri 54; ~ sistemleri 143;
~in altın kuralı 186; ~lı davranma 30
ahlaki: ~ bilinç 186; ~ bir kanun 73; ~ bo-
yut 70; ~ değer 186; ~ dindarlık 178; ~
endişeler 144; ~ erdemler 117, 149; ~ ey-
lem 186; ~ görecelik 59; ~ toplum 74; ~
tutum 97; ~ yönelimler 44; ~ zemin 65
Akarsu, Bedia 203
akıl: ~ varlığı 86; ~ yürütme süreci 24; ~ yü-
rütmenin prensipleri 24
Akkoc 147, 155
Akletme yetenekleri 109
akl-ı müstefâd 15
akılın hâkimiyeti 167
akli: ~ süreç 152; ~ yetenekler 51
aksiyolojik 85
aksiyom 72
Allah: ~ anlayışı 121; ~ bilinci 40, 75; ~ ta-
savvuru 113, 121; ~in âlemleri 16, 18;
~in ayetleri 136; ~in birliği 122, 145;
~in eli 95; ~in fıtratı 33, 144; ~in halifesi
94; ~in inayeti 28; ~in kısıtlayıcı buyruk-
ları 19; ~in kullanı 22; ~in muradı 120,

125; ~in müdahalesi 183; ~in rızası 76;
~in varlığı 14, 22, 38, 146; ~in varlığının
kamıtı 122; ~in yaratma planı 46; ~insan
iletişimi 38; ~insan ilişkisi 70, 90, 114

altın çağ 162

Altıntaş, R. 178

amaç varlığı 23, 52

Âmirî 136, 146

Amstrong, Karen 194

analizci 123

anatomi 110

anomi 66

Antiquitas 163

antropolojik tutum 123

Arap: ~ atasözü 62; ~ toplumu 87, 103; ~ça
42, 111

araz 199

Aristo 166, 200

asabiyet 193

ashab-ı kehf 152

asr-ı saadet 149

astrofizik 110

aşırı milliyetçilikler 77

ateizm 75, 143, 146, 199

ateş çukurları 107

ayan 199

aydınlanma 70, 166; ~cı akıl 167; ~nın ras-
yonalizmi 77

Aynulkudât Hemedâni 134

B

Bacon, Francis 163, 164, 165, 166, 168

bağımlılık tezi 187

bağlam 196

bâki 69

başiret 90

bast 128

başiboş insanlar 32

Batı 18, 63, 191, 192, 193, 201; ~ aydın-
lanması 135; ~ dinleri 70; ~ kültürü 177;
~ medeniyeti 182; ~ modernizmi 187; ~
toplumları 187; ~dışı modernlik 187;
~dışı toplumlar 187, 188; ~lı gelişme

çizgisi 187; ~lı olmayan uluslar 116; ~lı-
laşma 196
Bauman, Zygmunt 32
bedeni arzulan 27
Begović, Aliya İzzet 131, 171, 183
Belkis 130
ben: ~in idealleri 20; ~lik 26, 140; ~liğin
ispatı 111
Berlin 192
Bernal, M. 187
beşir 139
beyt-i haram 101
beyyine 77
big bang 177
bilen varlık 37
bilfiil akıl 15
bilgisel zemin 45
bireyin doğası 79
bireysel: ~ haklar 73; ~ kimlik 72
birlik düşüncesi 71
Binswanger, Ludwig 56
Bloch, Ernst 139, 149
Boetie, Etienne De La 129
Bolay, Süleyman Hayri 203
Bora, Tanıl 146
borçlandırın 21
botanik 110
buhran: ~ evreleri 127, 139; ~ zamanla-
rı 139
bürhan 77
büyük günah 104

C

Calvin 28
Camus, Albert 58
cebele 15
cedel 119, 127
cehennem 56, 147, 148
cemaat 68, 69, 181
cemiyet 69
cennet 142, 147, 148, 149, 188
Cevdet Said 150
cevher 174, 199; ~sel 175
Chardin, Pierre Teilhard de 176
cibilliyet 15
cihat 142
cin 130
Cizye 93
corpus qur'anicum projesi 192
cosmogenesis kavramı 176
Craig, W.L. 200
Cüveynî 135

Ç

çağdaş: ~ dünya 110; ~ dünya 135; ~ felse-
fe 175, 200; ~ kültür 195
çağırıcı 39
çoğulcu: ~ bir toplum modeli 74; ~luk 45,
76, 128, 189

D

dalalet hâli 109
dârü'l-funûn 134
Davut 94
değer 35, 45; ~ kaynaklı normlar 79; ~ ko-
yucu 37; ~ toplumu 74; ~ yitimi 36, 185;
~lerin temel niteliği 35, 185; ~norm iliş-
kisi 79
deizm 70
delil 77
deontolojik 85
Descartes 32, 60, 163, 164
devlet: ~ başkanı 64, 90, 97; ~ yönetimi 87;
~ in varlığı 92
devrim 131, 139, 142, 146
dış dünya 75, 169
dil analizleri 146
din: ~ dili 108, 109, 194; ~ kardeşliği 104;
~ mensupları 180; ~ ve mezhep savaşları
120; ~devlet ilişkisi 87, 94; ~in ahlak öğ-
retisi 143; ~in ahlaki önermeleri 73; ~in
aşılması 146; ~in doğası 72, 78; ~in kim-
liksizleştirilmesi 146; ~sel kavramlar 143;
~sel toplum 72, 74; ~siyaset ilişkisi 94
dini: ~ mesele 87; ~ bilgi 129, 136, 147; ~
düşünce 135, 194; ~ hareketler 131; ~
monarşiler 179; ~ nesnel 24; ~ normlar
97; ~ pratikler 108; ~ söylemler 108
diplomasi 119, 125
diyalektik 61, 109, 119, 127, 146
doğa: ~ kanunları 86; ~ tarihi 162
Doğal: ~ haklar 72, 73, 79; ~ haklar toplu-
mu 79; ~ hukuk 52, 73
doğrulama teorisi 200
dramatik yaşam tecrübeleri 36, 185
Durkheim, E. 72
duygu: ~ dünyası 27; ~sal hayat 30
dünya: ~ nimetleri 144; ~ tarihi 108; ~lık
93; ~lilik 174
dünyevi: ~ 87, 172; ~ işler 87
dünyevileşme 173, 179, 180
düşünce-eylem birlikteliği 148

E

E., Bloch 139, 149
ebedi: ~ değerler 132; ~ mekân 29; ~ var-
lık 174
Ebu Bekir 87
Ebû Hanîfe 14, 137
Ebû Zerr 141, 158
ed-dînu'l-kayyîm 44
efdaliyet 199
ehl-i hadis 198
ehl-i rey 198
ehl-i Sünnet 88, 134
Einstein 168
eklektizm 144
ekonomik: ~ bölgeselcilik 116; ~ eşitlik
157; ~ modernizasyon 116; ~ mülkiyet
80; ~ zemin 121

- Emevi: ~ muhalifleri 178; ~ yöneticileri 178; ~ler 134
 emvâl 153
 Engels 193
 Ensar 97
 entelektüel miras 124
 epigram 139
 epistemik: ~ yetenek 23; ~ zemin 65
 epistemoloji 72
 erdem: ~ talebi 20; ~li toplum 66
 erk kullanımı 87
 Esack, Ferid 150
 esfel-i sâfilin 54
 eskatoloji 158
 eski: ~ çağ 164, 165, 175; ~ dünya 161; ~ Yunan 201
 esmâu'l-hüsnâ 47
 Ess, Josef van 191
 estetik zemin 65
 Eş'arilik 134, 198
 eşitlik: ~ fikri 53; ~ iddiası 155; ~ talebi 155
 eşyayı isimlendirme 19
 etkin tarih 139, 140
 evin idaresi 44
 evren modeli 167
 evrensel: ~ barış 126; ~ değerler 128; ~ ilahi değerler 36, 185; ~lik 35, 150, 184, 185
 eyyâmullâh 35, 151, 185
 ezeli kader 29
- F**
 Fanon, Frantz 167, 195
 fâil-i muhtâr 27
 farklı din tanımları 70
 Fazlur Rahman 197
 ferd 43
 fetva hükümetin 136, 147
 fitrat 13, 15, 17, 21, 22, 25, 33; ~ hadisi 15
 fitratullâh 35, 151, 185
 fitri 17, 24, 52, 53, 73, 77, 122; ~ otonomluk 24
 fitri yönlendirme 17
 Fichte 29, 165
 fikrin toplumsallaşması 71
 firavun 100
 fitne söylemi 178
 Foucault, M. 167
 Fransız 77, 129, 144, 196; ~ Jakobenciligi 144
 Freud 56
 freudyen teori 83
 fundamentalist 116
 furâdâ 43, 44
 furkân 40
- G**
 ganimet 125
 garîza 16
 gayb âlemi 75
 gayelik 30
 Gaylân ed-Dimeskî 134
 gayr-i müslim çocuklar 17
 Gazâlî 15, 16, 18, 135, 136, 137, 146, 199, 200, 201
 gelecek nesiller 113
 gelenekçi 196
 geleneksel İslam yorumları 144
 Gemeinschaft 69
 genetik 110
 gerçek dünya 114
 Gesellschaft 69, 193
 Goldziher, I. 193
 gönüllü: ~ kulluk 129; ~lük esası 78
 gravitas 131, 163
- H**
 hacere'ül-esved 24, 25
 haçlı seferleri 62
 hâd 139
 hak 155; ~ terimi 157
 hâkim sınıflar 147
 halife 37, 87, 94, 111, 145
 halk 44, 129, 178
 halkın afyonu 148
 halku'l-Kur'an 199
 Hallâc-ı Mansûr 134
 hamiyeye 117
 hanif 14, 15, 17, 21, 26; ~ler 73; ~lik 14, 73
 harici 104; ~ dünya 178
 Haricîler 104
 haricilik 178
 Hartshorne 175
 Hasan Fehmi Efendi 135
 Hasan Tahsin Efendi 134
 hasret 27, 44
 havf 81
 hayat: ~ hakkı 117, 155; ~ ırmağı 145; ~ımın anlam kaynağı 43; ~ın ritmi 36, 185
 hayr 67, 80, 136, 147
 Hayy ibn Yakzân 149
 hazz 146
 Hegel 165, 195; ~ci-Marxçı diyalektik 61
 hegemonik yapılar 159
 Heidegger, Martin 52, 54
 Heisenberg 168
 heretik 147
 hermenötik 197
 heyûlanî akıl 15
 Hristiyan: ~ dünya görüşü 176; ~ Orta Çağ 161; ~lık 29, 64, 70, 161, 162, 166, 176, 181, 195
 hicâbe 102
 hidayet 11, 14, 22, 23, 82, 109, 136, 147, 152, 170
 hikmet 63, 71, 79, 145, 182, 189, 198
 hikmet-i hükümet 71
 hilâfet 94

hizlân 21
Horkheimer 167
hudüdüllâh 36, 50, 73, 94, 144, 146, 151, 159, 185
hukuki normlar 79
huluk 44
Huntington, S. 115
Huxley 60
hüccet 77
hüküm 64, 82, 94, 97, 99, 100, 132, 135, 137, 202
hümanizm 146
hüsran 79

I

ıslah 196

İ

İbn Abdilberr 13, 19
İbn Arabî 172
İbn Asâkir 201
İbn Bâcce 44
İbn Haldun 193
İbn Kayyim el-Cevziyye 89
İbn Kuteybe 64, 89
İbn Nefs 17
İbn Rüşd 172
İbn Sinâ 135, 199
İbn Teymiyye 17
İbn Tufeyl 17
İbrahim (Hz.) 42, 127
İctihad 128, 129
iç savaşlar 103
ideal: ~ ben 20; ~ fikirler 71; ~ toplum 183
idealist filozoflar 30
ideoloji 71
ihtilaf 128
ihvan-ı safâ 142
ihya 137, 196
ikame 44, 46, 49, 78, 107, 148, 172
İkbal, Muhammed 112, 196, 197
ilahî: ~ beyan 45, 73, 108, 117, 129, 135; ~ irade 44, 87, 90, 119, 132, 143, 145; ~ koruma 53; ~ ontolojik hâkimiyet teorisi 151; ~ sitem 50; ~ talep 104; ~ tecelli 39
ilahiyat 140, 144, 191
İlgi 36
ilhâm 40
ilk yaratılış 13
imamet 88, 91, 199
iman 36, 41; ~ zemini 45
imar etme 32, 145, 180
inanç: ~ krizi 113, 115, 117; ~ problemi 116, 199; ~ sistemi 88, 146; ~ topluluğu 150
inanmak 109
İncil 171
infak 19, 155, 157
İngiltere 32
inkâr 41; ~ edenler 93; ~cılar 120

insan: ~ bünyesi 15; ~ doğası 19, 21, 30, 45, 65, 73, 75, 76, 77, 86, 111, 128, 157, 164, 171, 190; ~ fitratı 18; ~ hakları 100, 102, 178; ~ hürriyeti 175; ~ hürriyeti 54; ~ ilişkileri 119; ~ iradesi 19, 45, 190; ~ onuru 49, 50, 51, 52, 58; ~ onuru 50, 51, 52, 54; ~ tabiatı 86; ~ tecrübesi 15, 24; ~ zihni 140; ~(lık) sorunları 44; ~ın bedeni üzerinde hakkı 50; ~ın cevheri 16, 18; ~ın doğal hâli 14; ~ın doğası 13, 78; ~ın fitratı 18; ~ın kişiliği 30; ~ın neliği 55; ~ın onuru 53; ~ın özgür iradesi 45; ~ın zihni 23, 29, 45; ~; ~ ilişkisi 169; ~lığa karşı işlenen suçlar 49; ~lığın gelişimi 182; ~lığın ortak tecrübesi 142; ~lık tarihi 162
irade varlığı 70

irrasyonel doğa 86

İsa (Hz.) 25, 64, 127, 194; ~ Mesih 161; ~nın ümmeti 194

İslam: ~ ahlak teorisyenleri 44; ~ âlimleri 14, 87; ~ coğrafyaları 124; ~ coğrafyası 121; ~ dünyası 120, 178, 183, 191, 193, 198, 201, 202; ~ düşünce tarihi 135; ~ düşüncesi 128, 134, 135, 181, 182, 183, 186, 189, 193, 198; ~ düşünürleri 89; ~ felsefesi 196; ~ fitratı 17; ~ filozofları 17; ~ geleneği 87, 141; ~ hoşgörüsü 182; ~ Kelâmı 191; ~ kültür belleği 113; ~ kültür geleneği 141, 149, 158; ~ kültürü 169, 193; ~ medeniyeti 124, 182, 183, 186, 189; ~ tarihi 142; ~ toplumları 178; ~ toplumu 72, 73, 103, 117; ~ ülkeleri 195, 202; ~ ümmeti 116; ~ın bütüncül sistemi 159; ~ın dışı 147; ~ın entelektüel tarihi 71; ~ın ontolojisi 142; ~ın sol yorumu 153; ~ın şiarları 133; ~ın toplum organizasyon şeması 140; ~ın varlık tasavvuru 158; ~ın yaşam ilkeleri 142; ~cı 153; ~i bölümlenme 171; ~i dünyevileşme 180; ~i ilimler 191

İsrailoğulları 99

istidlal 201

istikamet 14

iş akdi 80

iştirakçi düşünceler 141

itaat 94

itmi'nan duygusu 21

İzz b. Abdüsselâm 64

J

Jackson, Roy 193

James, I. 32

jeoloji 110

K

Kâbe 101

kabile kültürü 117

kabz 128

kadim gelenekler 182

Kafka, F. 58

- kalbî süreç 152
kâlü belâ 39
kamusal alan 140
Kant 54, 60
kaotik dünya 47
kapalı toplumlar 69
Karafî 64, 89
karakter çeşitliliği 13
karizmatik önderlik 193
Karmatiler 142
karşılıklı sözleşme 95
katastrof 154
kavram: ~ dünya 72; ~ haritası 140
kayyım 44, 79
kayyüm 44, 115
kelam 119, 175; ~ apolojisi 201; ~ disiplini 199; ~ ilmi 201
Kelly Tezi 176
kenz 156, 158
kesin kararlılar 127, 139
kesinsizlik ilkesi 168
Kıyamet günü 38
kimliğin kaynağı 116
kimlik boşluğu 116
kişilik: ~ farklılıkları 13; ~ benliği 19; ~ idaresi 44
kişisel ben'ler 29
kitabî bilgi 130
kitap ehli 171
kitle 65, 72
klasik: ~ eserler 193; ~ felsefe 175; ~ ilmi birikim 135; ~ İslam düşüncesi 128; ~ kültür 191; ~ oryantalist söylem 122
klonlama 49
kolektif: ~ kişi 67; ~ kurallar 85
kolonyalist 169
konformist gelenek 146
kozmetik 49
kozmos 176
kök: ~ değerler 182; ~ hücre 49
köle statüsü 80
köpük yasası 150
kuantum fiziği 168
Kudüs 64, 130
Kur'an: ~ ayetleri 109; ~ çalışmaları 197; ~ dili 197; ~ mesajı 111, 117, 189, 193; ~ metni 146, 196; ~ terimleri 140; ~ yorumları 123; ~'in evrensel ilkeleri 196; ~'in ruhu 179
Kureyş 120; ~ kabilesi 87
kurtarıcı liderlik 127
Kürtübi 14
kurucu değerler 187
kurulu: ~ dünyanın işleyişi 116; ~ düzen 32
kurumsal: ~ din 144; ~laşmış Yahudilik 127
kutsal: ~ değer 24; ~ Kitap 162; ~ kitaplar 23, 29, 70; ~ metin 122, 123; ~ metinler 52
kültürel: ~ değer 24; ~ farklılıklar 116; ~ zemin 121
kürh 92
- L
lâ dimî 144
Laçiner, Ömer 144, 151
lafızcı yorum 196
Latince 161
Lessing 165
liberal: ~ eğilimler 70; ~ yaşam biçimi 187
linguistik: ~ faktörler 178; ~ opsiyonlar 123; ~ öğeler 123
Locke, J. 18
logos 27
Luther 28
Lutheryan doktrini 28
- M
ma'rifetullah 15
ma'ruf 81, 98, 132
Machiavelli 29
maddi: ~ dünya 62, 179; ~ ilişkiler 74
mağara arkadaşları 151, 152
majestas 131, 163
makâsîd 124, 197
Makkabi Yahudileri 143
mana-altı bir madde 177
manevî dünya 178
mantûk 194
Marcel, G. 54
marjinal 71, 83, 147
Marksist 142, 143, 153, 168; ~ teori 83, 142, 143, 153; ~ler 153; ~ katarsis 153
Marksizm 144
Martin, Michael 200
Marx 144, 146, 147, 154, 168, 192, 193, 195
masâlih 124
Mâturîdî 15, 21, 46, 64, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 120, 198, 199; ~ düşünce 198
Maturidilik 134, 198
mavdu'î 197
Mâverîdî 100
me'âd 145
mebde' 145
medeniyet: ~ kurucusu 187; ~tasavvuru 71
Medine: ~ dönemi 140; ~ site devleti 64, 86; ~ Sözleşmesi 95, 102
mefhum 194
mekasîd 197
Mekke 101, 102, 120, 140, 150; ~ müşrikleri 120
meliklik 89
memento mori 162
merkezilik 131
merkeziyetçilik 45, 128, 189
mesâil 199

- mesalih 197
mesûlât 36, 117
meşâ'ir 182
meşâ'iru'l-İslâm 132
metafizik 149; ~sel köken 52
meteoroloji 110
mevcut düzen 148
mihneler tarihi 134
mîsâk 14
mitolojik imgeler 167
mizan 132
modern 54, 60, 122, 134, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 195, 196, 199, 200; ~ çağ 164; ~ dünya 60, 161; ~ düşünce 70, 163; ~ zamanlar 54, 134, 164
modernist 196; ~ düşünce 168
modernite 70, 161, 165, 166, 169
modernizm 167, 168, 169, 196
modernliğin görevi 165
modernlik 161, 164
modernus 161, 162
Molla Lutfî 134
Montaigne 163
moral kanun 177
mu'âhede 95
Mu'tezile 104, 134
Mu'tezili 17, 104; ~ düşünürler 17
Muaviye 104
muhâccetu'l-yed 92
Muhammed (Hz.) 89, 95, 104, 127, 170, 171; ~in ümmeti 104
Muhammed Abdüh 196, 197
muhsinler 82
mukâtele 116
Musa (Hz.) 127
musaytir 88
Musevi mesihçilik 161
müstaz'afklar 141, 142, 158
Mutezile 197
mutlak: ~ hâkim 151; ~ hâkimiyet 151, 155; ~ mülkiyet 142; ~ varlık 43; ~ yokluk 13
muzekkir 88
mübâya'a 95
mücadele gücü 116
mücâhede 116
müjdecî 39
mükâtebe 80
mülk 99, 100, 153, 155
mülkiyetin toplumsal felç trahomu 154
mülksüzlük 155
Müller, Max 193
mümin: ~ entelektüel 136; ~ ler topluluğu 150
mümkün dünyalar 114
münadi 39
Mürccî zihin 198
mürtekib-i kebire 199
Müslüman: ~ akıl 128; ~ aydınlar 155; ~ bilginler 18; ~ dünya 113, 189; ~ mütefekkirler 182; ~ tecrübe 178; ~ toplum 72; ~ toplumlar 63; ~ların cennet ideası 149; ~ların yüz akı 182
müstakim yol 133
Mütefekkir 195
mütেকâmil: ~ din 140; ~ hâl 116
- N
Nadim Macit 179
Nagel 193
nasib 142, 158
nasipler 42
Nazariyat 15
Nazi 29
nebevî beyan 117
nebevî: ~ bildirim 202; ~ değerler 52; ~ miras 136, 146; ~ tecrübe 88
nebler 127
nef' 158
nefisler yasası 150, 154
nefret suçları 49, 62
nefs 14
nekrofil 63
Neuwirth, Angelika 192
Newton fiziği 168
nezir 139
Nietzsche 168, 192, 193
nihilist düşünce 60
nihilist post-modernizm 59
nimet 145
norm 52, 79, 128
nous 27
novus 162
nötr hâl 19
Nuh (Hz.) 127
nübüvvet 89, 91, 99
- O
ontoloji 72
ontolojik mülkiyet 80
onur 49, 51, 54, 55
orta çağ 31, 131, 162, 164, 182, 201
orta çağ Avrupası 131
orta çağ düşünürleri 162
Orta Doğu 121, 193, 194
ortak kaygılar 75
Orwell 60
oryantalist 122, 169, 191, 192, 193, 197
Osmanlı 134; ~nın son dönemi 141
oşinografi 110
otokritas 131
otorite 12, 27, 45, 51, 63, 66, 86, 95, 96, 99, 109, 113, 131, 159, 163; ~ kavramı 86
otoriter kişilik 31
- Ö
ödüllendiren 21
ölüm cezası 111
Ömer (Hz.) 87

- örf 33, 132
özcü: ~ felsefe 174; ~ tutum 122
Özdoğan, Kâzım 141
özel mülkiyet 155
özgür: ~ ben 110; ~ birey 111
- P
pagan 123, 161
panteist Doğu dinleri 70
paradigmatik değer 133
Paris 134
Pascal 165
pasif ateist 108
patrimonyal yönetim 178
pax 126
Perrault 165
Persler 143
Peygamber (Hz.) 15, 17, 46, 50, 64, 86, 87, 88, 89, 91, 95, 96, 102, 103, 132, 136, 150, 171, 186, 188, 193, 202; ~ buyruğu 128; ~ dönemi 132; ~ hadisi 136, 146; ~ sonrası 103; ~'in vefatı 88, 202
peygamber: ~ler tarihi 139; ~lerin vârisleri 132; ~lik görevi 89
Platon 174
pluralite 76
politeist 123
politik: ~ erk 159; ~ hareket 159; ~ kaygılar 108; ~ risale 136; ~ teoloji 199; ~ varoluşlarınmız 143; ~ zemin 121
post-hipnotik telkinler 154
post-kolonyal tez 187
post-modernizm 167
post-modernizm 167
post-yapısalcılık 166
post-yapısalcılık 169
primitif tutumlar 182
proletarya 142; ~nın sefaleti 154
Prometeus 111
Quigley, C. 183
- R
radikal: ~ hareketler 116; ~ söylem 124
radikalizm 77, 124
Rafizi 104
Râğb İsfehâni 14
Rahîm 105, 113
rahmet kaynağı 82
rasyonalist gelenek 187
rasyonel benlik suuru 27
Raûf 105, 113
rayb 75; ~ Hâli 75
reform 196
regulasyon 156
Reşid Rızâ 196
revitalization 196
Reynolds, Gabriel Said 192, 193
rıza: ~ teorisi 74; ~ terimi 74; ~ toplumu 76
rızık 145, 157
rîh 78
ritüeller 72
rogue 32
Roma 64, 181, 187; ~ imparatorluğu 181
romantik gelenek 187
rönesans 70, 166, 188, 192
ruhani velayet 98
ruhçu yaklaşım 179
Russell, B. 58, 59
- S
sâat 142
sabit değerler 74
sabiteler 107, 133
sağcılaşma 155
sahici dindarlar 144
sahih: ~ dinî değerler 78; ~ nakil 196; ~ tekillik 26
sahte: ~ âlimler 136, 147; ~ bağlılıklar 44; ~ bilinçlenme 153, 154; ~ din 131
sanayi devrimi 76, 195
sarih akıl 196
Sartre, J. P. 54, 58
savaş 91, 92, 93, 100, 101, 116, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 132; ~ esirleri 125; ~ izni 101; ~ an gruplar 103; ~ m amacı 120
Scheler, Max 25
seküler: ~ dünya görüşü 108; ~ miras 63; ~ lik 63, 194
selamet 13, 14, 19
selef uleması 134
selefi: ~ tutum 124; ~ zihin 198, 202; ~ lik 124, 202
Selim Sabit Efendi 134
seri üretim 176
sevâ 141
sevgi aktı 25
Sezar 64
Sezgintüredi, A. 200
Shaw, Bernard 108, 192, 193
Shroeder, Gerald 200
Sibâi, Mustafa 155
sıbğatullâh 35, 46, 151, 185
sınıf: ~ mücadelesi 141, 142; ~lar savaşımı 147; ~sız toplum 142
sınır deneyimler 49
sırât-ı müstakim 20
sıvı dinamiği 110
sikâye 102
silahlı Mekkeliler 120
sivil: ~ İnisyatif 97; ~ özgürlük 198; ~ toplum 80
siyasal: ~ erk 178; ~ teoriler 142
siyaset: ~ felsefesi 199; ~ kültürü 68, 93, 94, 101
siyasi: ~ algı 101; ~ kültür 93
soft-sömürge mekânı 202
sol 141; ~ Hegelci 168; ~ ideolojiler 144; ~ ilahiyat 141, 158; ~ kavramsallaştırması

141; ~ okuma 142; ~sosyalist akım 144;
 ~un dinsizliği 144
 sosyal: ~ değişim 116; ~ denetim mekanizma-
 sı 98; ~ kontrol 72; ~ organizasyonlar 85
 sosyalist: ~ sistem 140; ~ teori 140, 142,
 143, 144, 155
 Sosyalleşme 72; ~ süreci 77
 sömürge dönemleri 62
 Sönmez, Burhan 149
 söz'ün hakemliği 119
 sperm bankacılığı 49
 statik sebep-sonuç kanunları 54
 Subkî 14, 134
 sufi 178, 179
 Sufyân-ı Sevrî 137
 sultan 77
 Süleyman (Hz.) 130
 Süleyman Mabedi 64
 sünnetullah 35, 139, 151, 185
 Süreç teolojisi 175
 Sürüş, Abdülkerim 128
 sürü toplumu 65
 Stenger, Victor 200

Ş

Şâh Veliyyullah Dehlevî 64, 89
 şahsiyetli mümin 45
 Şam 120
 Şatûbi 22
 şâz 71, 147, 182
 şehrin idaresi 44
 şerâ'i 132, 182
 Şeriatî, Ali 147
 Şeybe ailesi 103
 Şia 88
 şiddet: ~ sarmalı 120; ~in kaynağı 123
 şirk 73, 126, 144, 145, 147
 şûra 94, 95, 96, 157

T

Tabatabaî 197
 tabula rasa 18
 tağrib 196
 Tâhir b. Âşûr 64, 89, 197
 takdir 23, 37
 takva 74, 75, 76, 90, 145
 takvâ 90
 Tanrı: ~ anlayışı 175; ~ iradesi 175; ~ Ken-
 ti 164; ~ problemi 199; ~ tasavvuru 124;
 ~nın inkân 142; ~nın iradesi 29, 176;
 ~nın krallığı 165; ~nın sınırı 159; ~nın
 varlığı 149; ~sız-dinsiz bir ahlak arayışı
 143; ~sızlık 30
 tarih: ~ felsefesi 164, 165; ~ in akış yönü
 127; ~ in sicili 182; ~ sel nesnelere 24; ~
 sel tecrübe 178
 taşıyıcı annelik 49
 te'âruzı akıl 196
 tebaa kültü 129, 186
 tefekkür 45, 201

Teilhard 176
 teistik: ~ algı 70; ~ argümanlar 75
 tek hakikatçilik 124
 tekâsür 186
 tekçilik 45, 128, 189
 telos 176
 temel hak ve özgürlükler 72
 teoloji 175, 200, 201
 terör saldırıları 120
 tevhid 145
 Tevhid 41, 132; ~ fikri 202
 tevil 198
 Tevrat 52, 171
 Toledo Tercüme Okulu 192
 toplum: ~ mühendisliği 133; ~ sözleşmesi
 95; ~ standartları 33; ~ teorisini 157; ~un
 anlam evreni 72; ~un beklentileri 90; ~un
 vicdanı 137
 Toplumsal: ~ Bilinc 72; ~ çatışmalar 86; ~
 düzen 79; ~ felç 145; ~ gruplar 69; ~ idea-
 lizm 71; ~ kıyam(et) 142; ~ kimlik 71, 72,
 73; ~ koordinasyon 79; ~ matris 153; ~
 matrist 74; ~ normlar 45, 78, 79; ~ sözleş-
 meler 79; ~ şartların belirlemesi 54; ~ va-
 rolüş biçimleri 70; ~ yapı 26, 66, 75, 87; ~
 yasalar 154; ~ zemin 140; ~laşan din 70,
 72; ~laşma 70, 72, 81; ~laşma modeli 70

toprak mülkiyeti 32
 totaliter eğilimler 51
 Tönnies, Ferdinand 69
 tözsel 175
 Trivium 201

U

'ukûd 40
 ûlâ 150
 ulema 127
 ulû bakıyye 68, 69, 125
 ulu'l-'azm 139
 ulû'l-emr 94, 97
 ulus: ~ aidiyeti 68; ~ devleti 116; ~al ben
 29
 umut 173
 usûl 197

Û

ûmit teolojisi 150
 ümm 20
 ümmet 20, 102, 123; ~in ihtilâfî 117; ~inin
 bilginleri 131
 ümmî 87, 171; ~lik 171
 umran 145, 180
 üretim ilişkileri 142
 üsve 139
 ütöpik romanlar 141

V

Vahîduddîn Han 128
 varlık: ~ fikri 50; ~lar dünyası 179
 varoluşçuluk 54, 58

vekâlet 68
velayet 94, 98
verili durum 149
vesâil 199
vicdani zorunluluk 45
vizyoner ayetler 122
Watt, Montgomery 193
Welch, Claude 70
Whitehead, A. N. 166, 175
Wolfson, H. 193

Y

yabancılaşma 36, 185
Yahudi: ~ simsarlar 64; ~-Hıristiyan gelenek
52; ~lik 70, 181
yakın dönem aydını 133
yapıbozum 166
yaratılış ahdi 22
yaratılmış: ~ evren 174; ~varlıklar 31

Yasa: ~ kavramı 127; ~koyucular 32, 33
yaşam: ~ enerjisi 38, 47, 112; ~ felsefesi 71;
~ hakkı 72; ~ kanunları 150; ~ kültürü
143, 203
yazma eserler 191
Yemen 130
yerel: ~ kimlikler 116; ~ kültürler 121
yetinme duygusu 76
yönetim: ~ biçimi 87, 100; ~ erki 73, 101
Yunan 187; ~ felsefesi 174; ~kökenli dü-
şünce 174

Z

zahitlerin zühdü 178
zemm'u'd-dunyâ 178
zenginlik malı 156
zındık 113, 122, 147, 202; ~lık 134
zihinsel: ~ kabul 33; ~yetiler 30
zorunlu varlık 43, 45